

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ՀԵԹԱՆՈՍԱՑ ԱՌԱՔԵԱԼԸ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

Պնտեկոստէի դէպքէն շարքներ վերջ, ամբողջ երուսաղէմի մէջ կը խօսուէր հըրաչքի մը մասին, Օտարականի դոյզ աշակերտներու կողմէ կատարուած: Անոնք բըժըշկներ էին Տաճարի դրան առջև տարիներէ ի վեր մուրացող ծանօթ անդամայոյծը:

Սողոս չէր կրնար հաւատալ իր լսածներուն, սակայն հետաքրքրութենէ աւելի, ներքին զդացումէ մը տարուած, կ'ուզէր իրազեկ ըլլալ եղածին: Ականատեսի մը պատմածին համաձայն, երբ Օտարականի աշակերտներէն Պետրոս եւ Յովհաննէս, յետ միջօրէի աղօթքէն յետոյ կ'անցնէին Տաճարի դահլիթէն, մարդ մը դուրս նետելով ինքզինքը անդամայոյծներու խումբէն, ծնկաչոք կը մօտենայ, խնդրելով անոնց օժանդակութիւնը: Խնդրարկուն, կը յարէր ակտնատեսը, համակ հաւատք ու աղաչանք էր, իր դէմքին դիզած Աստուծոյ բոլոր հովերն ու գիշերուան շուքերը: Տրամութիւն եւ արցունք կը կաթէր իր դէմքէն: Աշակերտներէն աւագը որ Պետրոս կը կոչուէր, այս տեսաբանէն աղագուած, կ'ըսէ անդամայոյծին, «արծաթ եւ ոսկի չունինք, սակայն ինչ որ ունինք, կ'ուզենք տալ քեզի, յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ոտքի ել ու գնա»: Անդամայոյծը շուարած եւ անշարժ, աշակերտներուն կը նայէր, առանց բան մը հասկնալու ըսուածէն: Այն ատեն Պետրոսը կը մօտենայ իրեն եւ իր զօրաւոր ձեռքով կը վերցնէ զինքը դետնէն: Բոլորի զարմանքին մէջ անդամայոյծը իր ոտքերուն վրայ է եւ նոր քալող երախայի մը նման կը նետէ իր առաջին քայլը, ներկաները ի տես այս հրաշքին կ'ըս-

կրտին աղօթել բարձրաձայն, «Ուսանա՛ր ի բարձունս, օրհնեալ ըլլան անոնք՝ որոնք Տէրով անուանովը կուգան»: Անդամայոյծներու եւ կոյրերու խումբը, շրջապատելով երկու առաքեալները, շնորհ կ'աղերսէին իրենց թախծադին աչքներով: Բոլորի դէմքին վրայ, տարիներէ ի վեր խոյս տուող յոյսը, իր ձմեռէն վերադարձող թռչունի պէս կ'երգէր վերստին անձայն: Սովորական աղօթողներէն զատ, հոն էին նաեւ Սաղոսկեցիներն ու Փարիսեցիները, որոնք զայրոյթով եւ սրտմտութեամբ կը կոչէին. «Ո՛վ է ան որ ասոնք Մեսիա կ'անուանեն եւ որուն անունէն կ'ընեն այս քաշկութիւնը»:

Պետրոս, որ մինչեւ այն ատեն լուռ կը նայէր իրենց շուրջը շատցող ամբոխին, ըսաւ բարձրաձայն. «Իսրայէլացիներ, ինչո՞ւ կը զարմանաք եղածին համար, մենք զայն գործեցինք Յիսուսի, խաչուող ու յարութիւն առնող Մեսիային անունովը: Աստուած ամէն վարկեան կրնայ մեզի հասնիլ, եթէ մենք զայն կանչել գիտնանք: Եթէ կարենանք բանալ մեր աչքերը տեսնելու համար եւ աւանջներ լսելու՝ պիտի տեսնենք մեր պատկերը ուրիշներու պատկերին մէջ եւ լսենք մեր ձայնը՝ ուրիշներու ձայնէն: Դուք բոլորդ կը նայիք ճշմարտութեան՝ պատուհանի մը փեղկէն, որ կը բաժնէ ձեզ ճշմարտութենէն: Առանց վշտի եւ ուրախութեան, արսիքն խաչին ու յարութեան, կեանքը ու նայն է եւ ճշմարտութիւնները ափունք չը հանուած ալիքներն են, ծովի անհունութեան խորը ընկղմած: Մեծ վիշտերն ու բերկբանքները միայն կրնան յայտնագործել ճշ-

մարտութիւնը: Ով որ կրնայ բաժնիկ բարի՜ն շարքէն, ան միայն կրնայ Հպիկ իր մատենաբանութիւնը: Աստուծոյ պատմութիւնն: Ոչ ոք ուժ ունէր պատասխանելու, ամէնքը վարանաւորութիւն ու սահմանակ, Պետրոսին կը նայէին, իրենց մտքին մէջ ծածմանով լուսանշնոր:

Ճիշդ այդ ժամանակ, Տաճարի վերակառուցում պահանջներով շրջապատուած առաքելականութիւնը մոտեցաւ: Անոր դէմքը խիստ էր ու վճռական, մոզրուն խոսողները կը ծածկէին իր մէրկ ուսերը եւ երբ կը քայլէին անոնք կարծես կը պարէին վիզին շուրջ: Կուրծքին կոխուած էր պաշտօնական դրոշմապատկեր որ իրեն իրաւունք կու տար բանաւորութեան մէջը որ կը հետէր օրէնքին, Տաճարի գաւիթէն ներս: Ձեռքին մէջ օւնէր ծանր փաթաղան մը երկաթէ խրացներով: Քոյրերէն կը քայլէին զոյգ մը պահակներ, նոյնպէս մարտկներով զինուած: Երբ մօտեցաւ բազմութեան, խօսքը ուղղելով Պետրոսին, շեշտակի նայել վերջ Յովնանէսին եւ խորով իր սուր նայուածքը անոնց աչքերուն մէջ, հարցուց խիստ հեղինակաւոր, մրճահարելով իւրաքանչիւր բառը. «որո՞ւ անանով ըրի՞ք ասիկա»:

— Մեր Տիրով Յիսուսի Քրիստոսի անունով:

— Այն Յիսուսին որ խաչուեցա՞ւ Պատկերի նախօրակին, յանուն այդ հայհոյիչի՞ն: Յետոյ դառնալով իր քովը դիրք բռնող պահակներուն, ըսաւ խորխոսաճայն. «Տարէ՛ք ասոնք, թող վաղը իրենց բռնիքը քահանայապետին առջև ըսեն»: Պահակները զիրենք Տաճարի բանտը տարին եւ ամբողջը ցրուեցաւ: Այսպէս պատմեց այն ուսանողը որ հոն էր եղած: Սողոսին կախ աչքը վեր բարձրացած՝ կշիռքի մը պէս անշարժացած էր: Ճակտին կնճիռները ժայռէն վար սողոսկող օձերու նման կը զալարուէին, խուժելով դէպի իր դողդաջող չորիւրերը: Երկար ատեն անխօս, հեռուն կը նայէր, իր կատաղութեանը մէջ փշրուած:

2

Գալիլիացիներու յայտարարութիւնները խաչուող եւ յարութիւն անոնող Մեսիայի

մասին, ծանր մղձաւանջի մը նման կը ճրմէին Սողոսին սիրտը: «Մարալէ՛ի հաւատքին մարտը լուրեր պղտորողները, արժանի էին տարածաբի եւ մահուան: Չարիքը տրամաբանի պէտք է ընէր տակաւին չպտղաբանութիւն վիճակի ժողովարարի կողմէն է, կարելի չէ փոխ առնել դալիք օրէն, վճարելու համար երէկուան»: Այս եւ նման մտածումներ կը պտղակային Սողոսի սրտէն, տկուքին մէջ բոցավառուող կրակի կայծերու նման:

Սօցոս սկսաւ հետամուտ ըլլալ Օտարականի աշակերտներուն եւ անոնց հետեւողներուն շարժումներուն: Ա դործունէութեան, իր որսը հետապնդող որսորդի մը պէս: Գիտէր ի՛նչ անոնք յոճախ Տաճար կուգային աղօթելու եւ երբեմն ալ քարոզչու: Իրիկուն մը, երբ անոնցմէ ոմոնք իրենց աղօթքը վերջացուցած կը վերադառնային, Սօցոս հետեւեցաւ անանց մինչեւ լրիկի շէրէլին ցաւակարտներ որ զարմացաւ տեսնելով բազմութիւնը որ հոն խոնուած աշակերտներուն կը սպասէր: Հաւաքողներուն մէջ կային նաեւ յունախօս Հրեաներ, Եկած Կիւրոսէն, Աղլեանաղլիական, Կիլիկիական եւ յունական կղզիներէն, ոմանք նոյն իսկ ծանօթ Սօցոսին: Բարորը միասին էին Գաւթի բերդին մօտերը գտնուող գետնափոր սրահներուն մէջ:

Իրիկուան ընթրիքի ատեն էր եւ ներսը ճաշի պատրաստութիւն կար: Ընդարձակ սրահի աղօտ լոյսին մէջ, քովքովի շարուեր էին ամէն սեղէ ու հասակէ մարդեր, դիտին փոռած լաթերու շուրջ, Կրոնց վրայ ուստելքներ էին դրուած: Սօցոս նշմարեց որ սեղանին կը նախադասէր Գալիլիացի այն ձկնորսը, որ Պենտէկոստէի տօնին առիթով խօսած էր Տաճարի գաւիթէն ներս: Անիկա ոտքի ելաւ, ընդհանուր լուսութեանը մէջ, բարձրացուց իր բազուկները եւ սկսած աղօթիլ: «Հայր երկնաւոր, փառք եւ օրհնութիւն քու անունիդ, որ զիրկցիր մեզի Մեսիան, չարչարուելու եւ մեռնելու մեր մեղքերուն համար: Ապա յարուցիր զայն մեռնիկէն եւ վերստին բազմեցուցիր աջ կողմդ, երկնային փառքիդ մէջ: Այժմ զրկէ մեզի քու շնորհն ու օրհնութիւնը, բայց մեր

հոգինները, որպէսզի կարենանք հաղորդ րբայս քո ճշմարտութեանդ: Մի թողուր քո արիւնովդ զնոսանները չարիքի ժանիքին՝ եւ հաւաքի զանոնք բոլորը քո արքայութեանը մէջ, զոր պատրաստեցիր քեզի սիրող-ներուն եւ պաշտողներուն համար: Բոլորի աշխարհուն մէջ արցունք կար եւ դժմեքուն՝ պակուցիչ քաղցրութիւն մը, իրենց սրտի տունէն թեւ արմակող, նման լոյսին բացուող ծիրին:

Սօղոս նմարեց որ առաքեալներու կար-դին նստած էր սեւեր հագած կին մը, մաշած դէմքով եւ քաղցրահայեաց, բոլորի յորդանքին առարկայ, այրիններու յատուկ սեւ քօլը կը ծածկէր անոր մոխրագոյն մաշերը: Տփույն իր դէմքը, ծածկուած կիսով քօղին ներքեւ, կ'արտայայտէր ոչ միայն վիշտը իր կորուսած զակին, այլ նաեւ ցաւը բոլոր մայրերուն: Իսկ անոր քով ուրիշ կին մը, ջահի մը պէս վեր բարձրացող շուրջի ատփոյն դէմքերէն: Այս վերջինը իր աշխարհիկ երեւոյթին հակառակ, սրբուհիի մը տպաստութիւնը կը թողուր: Ոչ չար կար իր դէմքին՝ ոչ ալ զմուտ իր մատներուն: Երկուստեք քաղցրութիւնը իր ալպաստէ՛ մարմնին, փոխուած էր կարծես խորանին առջեւ վառող մեղրամոմի:

Հոն էր նաեւ բարձրահասակ, նիհար եւ մազադաթեայ դէմքով մէկը, հագած ճերմակ երկար չապիկ մը եւ մէջքին կապած նոյն գոյնէն գօտի մը, Մեռեալ Ծովի եզրին բնակող ճգնաւորներու նման: Իր մազերն ու մօրուքը, որոնք չէին ճանչցած քնաւ երկաթին բռնութիւնը, անխնամ կերպով կը թափէին իր ուտերուն եւ կուրծքին: Սօղոս կը ճանչնար զինքը Տաճարէն, ուր կուգար ամէն օր աղօթելու, իր առանձին անկիւնը քաշուած: Արդարութեան եւ սրբութեան խորհրդանիշ եղող այս մարդը՝ ժողովուրդին կողմէ Արդարն Յակոբ կը յորջորջուէր, ջինջ, ինչպէս իր ակունքէն դեռ նոր բխած լուրը:

Ընթերցի միջոցին, դուրսէն մարդիկ գաղտնաբերող կը մօտենային եւ կը դիպուէին սրահի դռներուն առջեւ: Անոնցմէ մէկը, փոքրահասակ եւ տխրագէ՛մ, հարցուց Պետ-

րոսին, «Ի՞նչ պարտիմ ընել, ընդունուելու համար ձեր այս սուրբ համայնքէն ներս»:

— Ապաշխարէ, դարձի եկուր եւ մը-կրտած յանուն Յիսուսի Գրիստոսի, մեռած եւ յարութիւն առած Մեսիային, որպէս զի մաքրուիս մեղքերէդ եւ տեղ ունենաս երկրի արքայութեանը մէջ: Մեղքերուդ հետ միասին մէկդի նետէ նաեւ արծաթի եւ ոսկիի բեռներդ, եթէ ունիս, ինչպէս նաեւ աշխարհիկ հոգերդ, որովհետեւ ուր որ մեր գանձն է, հոն է նաեւ մեր սիրտը: Յարու-թեան և զատատանի օրը մեր բարի գործերն ու ճշմարիտ հաւատքը միայն պիտի կազմեն մեր իրական ժառանգութիւնը: Շատ էր թիւը անոնց՝ որոնք կու գային արձանա-դրուելու նորահաւատներու համայնքին:

Սօղոս ներքին տաքնապով կը հետեւէր այս բոլորին, սրահի մուտքին խմբուած մարդոց մէջ կեցած եւ իրեն կը թուէր թէ Խորայնի որդիները կ'ըստեան կ'երթային իրենց առջեւ բացուող այս նոր ծուղակին մէջ:

3

Քանի մը օրեր յետոյ, Սօղոս դարձանքով լսեց որ ձերբակալուած Գալիլեացի քարոզիչները ազատ արձակուած էին: Իր ուսուցիչ Գամաղիէլը որ դատաւորներէն մին եղած էր, յայտարարած էր թէ եղածը շատ լուրջի պէտք է՛ր առնել, վասնզի եթէ ասոնց ըսածները մարդկային յերիւրանքներ են, չեն դիմանար ժամանակին եւ ճշմարտութեան, իսկ եթէ աստուածային՝ մեր ուժերը բաւական պիտի չըլլան հերքելու ճշմարտութիւնը: Յետոյ զրոյցներ կը չըլէին շուրթերէ շուրթ Գալիլեացիներու սիրա-գործութիւններուն մասին: Նոյնիսկ կը խօսուէր թէ անոնք բանտէն արձակուած էին հերշտակներու միջամտութեամբ, բանտի պահակներու աշխարհուն առջեւ: Սօղոս տա-կաւ կը լեցուէր զայրոյթով եւ սրտմտու-թեամբ այս տարաձայնութիւններէն, օրէ օր արմատ կապող միամիտներու հօգիւ մէջ: «Օրէնքն ու ասանդութիւնը հզօր աշտարակ-ներն էին Խորայնի գոյութեան», կը խոր-հէր ան, «բոլոր անոնք որ կործանել կ'ա-

զէին այս սրբազան ժառանգութիւնը, արժանի էին մահուան»։

Յաջորդ օրը, գետի պահուն, Սօղոս իր մտահոգութիւնը յայտնեց իր ուսուցիչին և ուզեց գիտնալ թէ ինչու՞ Իսրայէլի կրօնքին աւանդապահները այսօրեան ներողամտութիւն ցոյց կու տային ժողովուրդի միտքն ու հոգին պղտորողներու նկատմամբ, որոնք իրենց առասպելաբանութիւններով կը կացիւնահարէին հաւատքին ծառը Իսրայէլի։

Գամաղէլլը հեղանախոտն լրջութեամբ նայեցաւ Սօղոսին և միւս աշակերտներուն, յետոյ ըսաւ. «Գալիլիացիները իրական դատարանի մը առջեւ չէին այդ օրը, օրինաւոր վկաներ չկային, եղածը պարզ հարցաքննութիւն մըն էր։ Անարդար ըլլալու չափ արդար չըլլանք, որովհետեւ դրուած է թէ

միայն Աստուած է արդար։ Մարդկային արդարութիւնը կարճ վերաբերու մըն է և բաւական չէ ծածկելու մեր ամբողջ մարմինը։ Ուր որ արդարութեան նմարը սխալ է, առաքինութիւններու հաւատարակչութիւնը տեղաբաժնի կը դառնայ։ Սրէնքին պարտքն է պատրաստելու զմիւ պէտքերուն հարկնա՞նք միացնել մեր սիրտը Աստուծոյ կամեցողութեանը։ Զարիքը չի դարձնուիր չարիքով, ով բարի չէ, չի կրնար մեծ և արդար ըլլալ։ Ատեւութիւնը մահ է, մի՛ փորձէք իր գերեզմանը ըլլալը։ Սօղոս չէր ուզեր համոզուիլ և Գամաղէլլիացիներու ազատութեան մէջ կը տեսնէր անոնի վտանգ մը հրէական հաւատքին դատաստացող։ Սուր դանակ մը կը դրուէր այդ կերպով չարիքի ձեռքին մէջ, խղիւղ չղթան որ կը կապէր Իսրայէլը իր Աստուծոյն։

Գ Լ Ո Ի Խ Ե Ր Բ Ո Ր Բ

Նազովրեցիի հետևորդներու մէջ մեծ էր թիւը հելլենախօս նորահաւատներու։ Ստեփանոսը ամենէն շնորհալի և հմայիչ ղէմքը կարելի էր նկատել այն եօթը սարկաւազներուն, բոլորն ալ յունախօս հրեաներէն, որոնք առաքելներու կարգադրութեամբ և ամբողջ համայնքի հաւանութեամբ ընտրուած էին հաւատացիներու կարիքները աննկատ և հաւասար յանձնակցելու։ Գրթութեան եւ սեղանի պաշտօնին գլխաւոր կազմակերպիչը հանդիսանալէ յետոյ, հաւատքի հրաշագործ հացը եւս բաժնելու գործին լծուեցաւ և կարճ շրջանի մը մէջ աղքեցիկ և յայտնի ղէմքը դարձաւ Քրիստոսի շունչով թաթաւուն այն պարունակին մէջ՝ որ այդ նորակազմ համայնքին բարոյական մթնոլորտը կը կազմէր։ Հաւատք, սէր և քաղութիւն, գլխաւոր առաքիւնութիւնները եղան, բնորոշելու իր հոգիին գեղեցկութիւնը։ Յիսուսի սիրովն ու խորհրդովը լեցուն իր երիտասարդ հոգին կը հնչէր ոսկի զօղանջի մը նման, իրեն քաշելով բոլոր սիրտերը։

Տաք միջօրէ մըն էր, երկինքը կրկն հրեցի մը պէս կը բացուէր նրուաղէմի վը-

րայ։ Կրիկիան Սինակոկին մօտերը, Կեդրոնի ձորին մէջ, մեծ բազմութիւն մը հաւաքուած էր, անոնց մէջլտեղը կը կենար եւրոպայացի մը, հաղիւ քսան տարեկան, որ կը խօսէր եկած Մեսիայի մասին։ Ուրտեալ էր ան ու քաղցրատես, ինչպէս առաջին վանկը սրտին և կախարչ՝ մահուան ճակատագրուած երազի մը նման։ Իր ծովամոյն աշխրհ մշուշուած էին հոգեկան յուզումէ մը՝ ներսի բոցէն թրթուռն։

— Նին սևխոյ բոլոր իրագործումները իրենց լրումին կը յանդին, Մեսիային աշխարհ գալովը։ Եկող Մեսիան ուրիշ մէկը չէր, բայց Աստուծոյ Որդին, զոր զուգ տակալն քանի մը ամիսներ առաջ խաչի մահուան տարիք։ Սակայն Աստուած յարոյց պայն մեղելիւրէն, որովհետեւ ան արդար էր, ինչպէս խարտեալ ճառագայթը արեւուն, և մաքուր՝ նման վարդի բաժակին մէջ կաթած առաւօտեան ցօղին։ Սիրոյ և գթութեան դրօշակն էր ան, որ եկաւ յաւերժօրէն ծածանելու այս աշխարհիս մէջ, սիրտերու վըրայ տարած իր յաղթանակէն յետոյ։

Սինակոկին շուրջ կեցողները, ինչպէս նաեւ փողոցի չորս անկիւններէն հաւաքուող

բաղմունքները որ զինքը կը լռէին, տակաւ կը լեցուէին զայրոյթով ։ Վնի է այն արդարը որու մտնին կը խօսիք, կը միջամտէին ամէն կողմէ ։

— Ո՞վ կրնայ բլաւ, ըստե Ստեփանոսը, ձեթէ ոչ Աստուծոյ ընտրեալը, որ եկաւ փրկելու մեզ մեր մեղքերէն, ինչպէս նախատեսած էին մարգարէները ։

— Իսրայէլը միտն արձանէ է Աստուծոյ ընտրեալը յորջորջուելու, յարեց իրեն մօտիկը կեցող Փարիսէյին՝ իր թաւ մօրու քին մէջ թաղուած ։

— Ատենը չէ բառերը կռիւն, բայտ Ստեփանոս, «բառերը ականջին հնչող ձայներ են լոկ, երբ կը պարպուին իրենց ոչկորիտ իմաստէն ։ Ան որ ինքզինքը զոհեց մեր փրկութեանը համար, իրագործելով դարեքու ուխտը մեր նախաճաշերուն եւ սպասուածը հեթանոսներուն, վեր է բոլոր արտաստուած թիւններէ ։ Լրումն է Ան մեր բոլոր յոյսերուն, փարձքը մեր ճիւղերուն եւ գրեալները մեր տառապանքներուն ։ Իր մէջ կը համբուին մեր օրերը, իրմով կը պտեն ճամբան մեր արմամները եւ իրենց նպատակին կը յանդիման մեր գործերը ։ Առանց Անոր ամէն ինչ թոհուրոհ է, դատարկ եւ անկրկապարան ։ Նազովորեցի Յիսուսը որ շարժարուեցաւ եւ մեռաւ Պատեթի Տօնին, ճշմարիտ Միսիան էր, որ իր վրայ առաւ աշխարհի մեղքը, որպէս պէ մարդկութիւնը մաքրուէր եւ պարտաստուէր իր ճակատագրին ։ Ոտաղին ձայնը քաղցը նուազի մը նման կը հնչէր ականջներուն, խորունկ եւ յուզումնահար ։

Հաղիւ այս բառերը արտասանած, ձեռքեր եւ մօրուքներ շարժումի ելան, սպասուելի եւ կատարի, եւ ձայնը բարձրացան ամբողջին, դաժան եւ արիւնաբոյր ։ Վնիք իսրայէլի, պիտի հանդուրժե՞նք տակաւին յանդու այս հայհոյութիւնները, որոնք կը հերքեն Օրէնքը եւ կը պղծեն Ս. Անանդութիւնը նախնեաց ։ Զայրոյթէն իսկայից նայուածքներ, եւ պրկուած բռնեցներ բարձրացան դէպի քարոյշիլը, որ անայայտ կը նայէր այս փոթորկահար ամբոխին, ջրվճիռն ունէ կեցող սինի մը նման ։

— Տարէք զինք Սինեարիտի առջեւ, կը

զօչէին ամէն կողմէ ։ Լուռ էր Ստեփանոսը, իր դէմքը տակաւ կը տօգուէր ներքին զգացումներու հովին ։ Իրիկումն հատնող արեւը դիմացի բլուրներու վրայ կը դեղնէր ։ Ժիշտայով միջոցին, աղմուկի եւ իրարանցումի մէջ, Սոզոս Տարսուսացին մօտեցաւ քարոյշին եւ դառնալով դէպի ամբոխը, լռութիւն պահանջեց ։ Սետոյ Հարցուց Ստեփանոսին, թոնայից նայուածքով եւ պրկուած շրթներով. «Ժիշտ է որ քու Ռարիզ երբ տակաւին ողջ էր, կը յայտարարէր թէ կրնար քանդել Աստուծոյ Տունը եւ երեք օրէն վերստին շինել զայն ։ Դուք ես կը հաւատա՞ս թէ քու Ռարիզ կրնար քանդել Տաճարը ։

— Ո՞րն է Աստուծոյ տունը, պատասխանեց Ստեփանոս, «միթէ՞ մեր Աստուածը փայտ եւ քարէ շինուած կուտք մըն է որ պէտք ունենայ նման տուներ ։ Ո՞ր տունը կրնայ բովանդակել տիեզերքի Արարիչը ։ Եթէ իմ Տէրս լռած է ապապէս, յայտնած է սըրբազան ճշմարտութիւն մը, որ իրեն կը վաւ յեղէ ձեռքն քակի ։

Հաղիւ այս բառերը արտասանած, բռնեց խոսեցին իր վրայ եւ զինքը քաշկրտ տեսով տարին Սինեարիտին առջիւ ։ Իր ետեւէն փայլեանէ վազրկեան շառուղի քաղմութիւնը ինքն իր վրայ կը վալարուէր ու կ'էփէր, կաթսային մէջ եռացող կուպրի պէս ։ Ատենին կը նախապահէր Քահանայապետը, մօռայ ու խորանարդ, իր աթոռին մէջ գիլուած ։

— Ինչ որ վիտները կը յայտարարեն ձիւշէն, հարցուց Քահանայապետը ամբաստանալին ։

— Ես խօսեցայ մեր հայրերու օրէնքի եւ մարդարութիւններու մասին, եղբանացնելով թէ այդ բոլորը պատրաստութիւններ էին եկող Միսիան ։

— Բայց հոս վկայողներ կան թէ դուն ըսած ես որ քու Ռարիզ կրնար քանդել Տաճարը եւ երեք օրէն վերստին շինել զայն ։

— Յաւանդեալներ չի բնակիր ձեռագործ ասանքներու մէջ, որովհետեւ երկինքն է իր բնակարանը եւ երկիրը պատռաւորաւ իր ոտքերուն, վճռէ մարգարէն ։

Բաղրութիւնը տակաւն անհամբեր կը գո-

ուար ու կը գալարուէր գայրոյթէն, սեղմած իր բունեցեմորք եւ մշուշած իր աչքերը արհտն ախորժակով:

Լուռ էր Ստեփանոս ու խաղաղ, նման մարդու մը որ կ'զգայ թէ մահով միայն կրնար վճարել դէրն ճամբարութեան: Յետոյ իր շրթները աղօթքի մը պէս մըմնջեցին, «այժմ կը տեսնեմ երկինքը բացուած եւ մարդու Որդին նստած Աստուծոյ աջ կողմը»: Իր նայուածքը այնքան խոր էր ու ընդարձակ, որ կրնար իր մէջ առնել ամբողջ երկինքը:

Վճիռը չտրուած տակաւին, գաղանացած ամբողջ յոյժաւակեց Ստեփանոսը եւ խըրեակի մը պէս իր ծոցը առած գուրջ տարաւ զգարէն: Ճերմակ էր այժմ իր դէմքը, ինչպէս վուշին ծաղիկը եւ խաղաղ՝ մահը ոտնահարող մարտիրոսին պէս:

Երբ քարկոծման վայրը հասան, որ երկու բլուրներու միջեւ կը փոսանար, Սոզոս բարձր ձայնով յայտարարեց թէ համաձայն Օրէնքին, վկաները պէտք է արձակեն առաջին քարը գատապարտեալին վրայ: Զատոք եւ Սամուէլ նախապարտաւորուած Սոզոսէն, առաջ եկան եւ խոշոր քարեր իրենց ձեռքին մէջ՝ կեցան բազմութեան եւ Ստեփանոսին միջեւ: Տիրեց խոր լռութիւն, մահուան հեւքով ծանրաբեռն: Ըստ Օրէնքին դահլիճի դեր կատարող վկաներուն վերաբերմունքը մասնաւոր մէկու մը կը յանձնուէին, իբրեւ նորաշխաւոր ոճիրին: Սոզոս ստանձնեց այդ պաշտօնը եւ վերաբերմունքուն վրայ նստած՝ տեսաւ առաջին քարը որ նետուեցաւ Ստեփանոսին վրայ, յետոյ իրարու ետեւէ սկսան տեղալ քարերը: Արեան կաթիլներ անոր պատմութեան ճերմակին վրայ գլորեցու վերածուած կ'իյնային վար: Նետուած քարերուն ներքեւ իր հասակը կը ծռէր ու կը շարունակէր, մինչեւ որ Թաղուեցաւ ամբողջովին քարերու տակ: Յետոյ բոլորը տեսան որ իր երկու դողողուն բազուկները վեր բարձրացան, իսկ իր դէմքը արեւի ոսկիին մէջ կը շողար, մահուան քաղցող ճառագայթի պէս: «Տէր Յիսուս ընդունէ հոգիս»: Ապա դար-

ձուց նայուածքը իր դահլիճներուն, որոնք արիւնէն պղտորած աչքերով իրեն կը նայէին, բոսւ լսելի ձայնով. «Հայր հերէսս սոնց»:

Սոզոս ամենէն վերջ բաժնուեցաւ քարկոծուողէն: Մեռելին լաց մնացած աչքերը կը նայէին կարծես իրեն, խաղաղ ու անայրայն: Քունքէն կաթիլ կաթիլ գետ կը հոսէր արիւնը իր շուրջ զվարած քարերուն վրայ:

Սոզոս առանձին կը փրադառնար, երբ զգաց որ իր քովին անծանօթ մը կը յառաջանար: «Աստուծոյ Հաւելի զործ մը հղաւ», բոսւ Սոզոսը անծանօթին, «Համաձայն Օրէնքին վկաները ոռաջին քարը նետեցին գատապարտեալին վրայ»:

— Վկաները սակայն սուտ էին, յետոյ ժողովը տակաւին գատապարտութեան վրէժը չտուած, սպաննելու տորիք զայն»: Անծանօթը հեռացաւ, ձգելով իր խօսակիցը առանձին, նեղ փողոցին մէջ: Սոզոս նայեցաւ հեռացող անծանօթին, որ շուքի մը պէս անյայտ եղած էր: Իրեն այնպէս կու գար թէ տեսած էր դայն, բայց ո՛ր, չէր կրնար յիշել:

2

Ամբողջ դիշեր Սոզոս տղաւորութեան տակն էր քարկոծուողին, որուն աչքերը կը շարունակէին նայիլ իրեն անթարթ, հորի մը խորունկէն, իր գալուէ ժպիտովը, որ կը փորձէր վարադուրել արհաւիրքը մահուան: Իր ախտնջին կը հնչէին մեռնողին վերջին խօսքերը, քաղցր ու անաշխարհային: Սխալ ճամբու մէջ եղող մը ինչպէ՞ս կրնար այդպէս վարուիլ իր դահլիճներուն հետ կը խորհէր ան: Ի՞նչ էր այն ուժը որ կը մղէր զինքը նահատակութեան, եւ այն աղբիւրը որ կը սնուցանէր նմանները: Գիտէր թէ ապակաւութիւնն ու շարիքն ալ ունէին իրենց յատուկ աշխարհը, շարիքին ուժն ալ կրնար քաշել մարդերը, սակայն ինչպէ՞ս գատորոշել սրբութիւնը ապականութենէն, որ կը մղէ մարդերը յանուն գիրար հերքող այս սկզբունքներուն սխաղարծել ու զոհուիլ: Հա-

կառավարող ինքնապաշտպան, Սօղոս չէր կրնար քննադատել Գրեյսի նահանգը հետզհետե կը վերածուէր հիւսիսային տարածքի: Ըսեալ առաջնորդ տարածքը մը ըլլար իր անկողինը: Ստեփանոսի գէմեր իր բաց աչքերով իրեն կը նայէր մութ պատուարին վրայ դժուած արիւնոտ պատկերի մը նման: Ահաւոր էր այդ նայուածքը, բիրեքու տեղ ունենալով սեւ շաճանդաղներ, խորունկ ու խօսուն:

Ներքին ուժէ մը մղուած, նոյն գիշեր, Սօղոս այցելել ուղեց սպաննութեան վայրը: Երբ մօտեցաւ քարկոծման բլրան, որ մահուան բաժակի մը պէս կը բարձրանար, հեռուէն նշմարեց որ լոյսեր կը շարժէին փոսին շուրջը: Յետոյ տեսաւ որ քարկոծուողին մարմինը կը փոխադրէին գէպի մերձաւոր

դիւրեմանոցը: Լսուածներու աղօտ լոյսին մէջ գիտեց ծանօթ գէմքերը Փարիսեցիներու եւ գալիւներու: Հոն էին Նիկողիմոսը, Յովսէփ Արեմաթացին եւ ուրիշներ: Սօղոս վերադարձաւ ծածկեց իր գէմքը, շանչցունելու համար եւ հեռուէն հետեւեցաւ թաղման թափօրին: Յուշարկաւորները իրենց դորձը կը կատարէին խորունկ բարեպաշտութեամբ, նկատելով մեռնողը իրեւ սուրբ վկայ մը Մեսիայի դաստեան:

Միակ մտածումը որ այժմ որդի մը պէս կը կրծէր Սօղոսին սիրտը, այն էր, թէ Գալիլիացիներու վտանգաւոր աղանդը կը պաշտպանուէր նաեւ ծանօթ անձնաւորութիւններէն եւ այս պարտականութիւնը կը բորբոքէր իր դասը:

(Շար. 2)

Ե.

